

JAN KOFROŇ

VOJENSKÁ MOC A JEJÍ GLOBÁLNÍ DISTRIBUCE PO KONCI STUDENÉ VÁLKY

KOFROŇ, J. (2011): Military Power and Its Global Distribution after the End of the Cold War. *Geografie*, 116, No. 3, pp. 256–275. – The article deals with the phenomenon of military power as an important dimension of states' power capabilities. It explores the long-standing influence of anarchy, which forces states to think in terms of power. The article also examines shifts in military power distribution, after the end of the Cold War, and the general tendency towards the reduction of U.S. unipolarity. The article also aims to test the emergence of civilization-based regions by introducing a measurement of military power and militarization. This hypothesis is rejected, as only the West exhibits characteristics of an integrated security community. Because the competition for power among states will remain an important feature of the international system, military power should not escape from geopolitical consideration.

KEY WORDS: military – power – distribution – realism – geopolitics – civilization.

Príspevek byl zpracován s finanční podporou projektu GAUK 103009 „Transformace armád střední a severovýchodní Evropy v kontextu konce studené války a rozšiřování NATO a EU“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Úvod

V posledních letech se do české geografie navrací otázky související s geopolitickým uspořádáním světa. Po odmlce z doby komunismu tak dochází k zaplňování mezery v geografickém poznání nejvyšších řádovostních úrovní. Příkladem uveďme nedávné práce Hampla (2009), či Dostála a Hampla (2000 a 2008). Geografickou obec však lze kritizovat za časté opomíjení vojenské síly jakožto faktoru mocenského postavení, přičemž takový postoj nemá oporu v mezinárodních vztazích, tedy disciplíně, jež se otázkami války a míru přednostně zabývá. Lze přinejmenším tvrdit, že stále přetrvává rozkol mezi realisty a liberály, jakožto dvěma klíčovými racionalistickými paradigmaty oboru mezinárodních vztahů. Realisté zdůrazňují boj o moc a přežití jako trvalou charakteristiku mezinárodního prostředí nutně omezující spolupráci a naopak vyvolávající periodicky války a mocenské soupeření. Snaha o sebezachování států, či jiných teritoriálně-politických jednotek, představuje hlavní hybnou sílu dějin. Vojenská síla proto představuje klíčovou složku mocenského komplexu států. Naopak liberálové věří v možnost kooperace, jejíž základ vidí v lidském rozumu a důrazu na progresivitu dějin. Cílem není jen prosté přežití, nýbrž zlepšení životních podmínek společnosti. Válka a mocenské soupeření tak mohou být omezeny rozvojem mezinárodního obchodu, či institucí. Ekonomická moc a institucionální uspořádání představují autonomní složky moci omezující pro realismus typický důraz na vojenskou sílu (nástin a kritiku paradigmat mezinárodních vztahů

podává např. Drulák 2003, či Barša a Císař 2008). Jelikož liberálními autory (např. Angell 1911, Fukuyama 2002, Sørensen 2005) avizovaný konec válek a mocenského soupeření prozatím nikdy nenastal, lze považovat výše zmíněné opomíjení vojenské moci za předčasné. Přinejmenším autoři rozvíjející či navazující na realistickou tradici¹ vojenskou sílu stále diskutují jako významný geopolitický faktor (Brzezinski 1999; Huntington 1993, 2001; Poon, Sajarattanhachote, Bagchi-Sen 2006 aj.). Zvláštní význam vojensko-politické moci spočívá jak v tom, že představuje poslední instanci sebezáchovy státu, tak v tom, že její rozsah primárně určuje vláda. Naopak v případě ekonomické moci, tolik akcentované liberály, došlo ve většině moderních států k její separaci od moci politické (Giddens 1985) a ani případné intervence do ekonomiky radikálně nezmění ekonomickou sílu státu. V krátkodobém horizontu tak zůstává vojensko-politická moc jedinou mocenskou složkou, jíž lze efektivně manipulovat pro žádané cíle, pročež představuje základní objekt geopolitického studia.

Článek si klade tři základní cíle. Objasnit význam vojenské síly pro stát a rozlišit základní paradigmatata formování ozbrojených sil. Empiricky prověřit liberální tezi o poklesu významu vojenské síly po skončení studené války, což by mělo být reflektováno v trvale klesající globální úrovni vojenské síly. Tomuto předchází definování kvantitativních ukazatelů pro takové měření. Hlavním cílem je pokus o verifikaci geografie hojně diskutované teze o formování multipolárního systému v kontextu okruhů definovaných kulturně-náboženskou sounáležitostí, jak předpokládal Huntington (1993, 2001). Řešení tohoto cíle staví právě na prolnutí logiky Huntingtonova konceptu civilizačních „aliancí“ a významu ozbrojených sil pro rozdílně silné státy v nich sdružených. V obecné rovině pak lze hledat odpověď na otázku, zda může být vojenská síla vhodným geopolitickým indikátorem geopolitického uspořádání světa. Následující pasáž se však nejdříve pokusí představit (neo)realistické paradigma mezinárodních vztahů jako adekvátní teoretickou základnu.²

Stát v anarchické struktuře, pohled neorealismu

Vzhledem ke zkoumané problematice se výchozí pozice autora blíží neorealistickému náhledu (Waltz 1979) a naopak stojí v rozporu k pohledu neomarxistů (např. Wallerstein 1984). Neomarxismus pro svůj strukturální determinismus založený na pozici v rámci ekonomického systému, redukuje význam států a kroků jejich vlád, čímž omezuje možnosti studia mezinárodní reality z vojensko-politického pohledu. Neorealismus se opírá o klíčovou trojici: anarchie jako struktura, stát jako aktér, bezpečnost (moc) jako zájem. Dle Waltze (1979) vliv anarchické struktury způsobuje konfliktnost systému s vedlejším efektem funkční homogenizace států. Úmysly státu nemusí být a priori agresivní, ale nedůvěra k ostatním vede ke snaze posílit vlastní bezpečnost. Jelikož moc (bezpečnost), se definuje ve vztahu k ostatním, státy jsou nuceny aktivně

¹ Klasickou geopolitiku autoři mezinárodních vztahů (Drulák 2003, Barša, Císař 2008), ale i kritičtí geopolitici (O'Tuathail 1999) vnímají jako specifickou součást realistické tradice.

² Neorealismus jako vývojový následník realismu vysvětluje mezinárodní výstupy (např. války) s ohledem na působení neosobní struktury anarchie, jež panuje mezi státy a nikoliv s odkazem na přirozenost člověka jak činil jeho antropocentrický předchůdce.

pracovat na zvětšování vlastní moci, nebo na omezování moci druhých. Preference relativního charakteru zisků se u realistů odvozuje z klíčové premisy paradigmatu zdůrazňující anarchickou strukturu mezinárodního systému. Jelikož neexistuje žádný státům nadřazený zdroj moci, ty se musí spoléhat při zajišťování přežití především samy na sebe. Dominantní význam vojenské moci s ohledem na anarchickou strukturu pak definuje Waltz (2001, s. 160) když říká: „Protože každý stát může v jakýkoliv okamžik užít sílu, všechny státy musí být stále připraveny čelit síle silou, či zaplatit cenu za slabost.“ V anarchickém systému se tak klíčové změny týkají právě distribuce (materiální) moci mezi státy. Základní neorealistický předpoklad proto říká, že mezi významnými hráči v systému bude docházet ke snaze o vyvažování nejmocnějšího, tak aby stav unipolarity buď nenastal, či byl rychle zvrácen (Waltz 1979, Layne 1993). Praktickou implikací je, že by nemělo docházet k dlouhodobé koncentraci vojenské síly v rukou jediného státu.

Specifickou variantu realistického pohledu představil Huntington (1993 a 2001). Pokud v realistické tradici dominoval stát jako aktér a otázka distribuce moci ale i konfliktů se týkala států, potom Huntingtonovo civilizační pojetí akceptuje sice stát jako základní politickou jednotku, jeho konkurenční či kooperativní chování se však odvozuje od kulturně-náboženské příslušnosti.³ Huntington (1993, s. 22) předpovídá že: „Národní státy zůstanou nejsilnějšími aktéry ve světových záležitostech, ale hlavní konflikty světové politiky se budou odehrávat mezi národy a skupinami odlišných civilizací.“ I přes tento úkrok od realistické pozice zůstává moc, konflikt a celková anarchie základním organizačním schématem světové politiky (bližší Walt 1997). Otázky globální distribuce moci, vojenské i ekonomické, se posouvají k vyšší řádovostní úrovni – civilizačním okruhům. Funkční existence těchto okruhů však závisí na charakteru vnitřní distribuce moci, tj. zejména na existenci dominantního státu. Dominantní stát fakticky plní úlohu regionálního hegemonu, který zajišťuje „veřejné statky“ jako bezpečnost, mezinárodní obchod a instituce. Tato forma akceptované dominance zmírňuje anarchický charakter mezinárodního prostředí (k roli hegemonu viz Gilpin 1981, či z neomarxistických pozic Wallerstein 1984). V současnosti lze takové postavení připsat USA, jejichž minimální sféru hegemonie vymezuje rozloha aliancí NATO a ANZUS. Zdůrazněme, že formální aliance a integrace sice nelze považovat z realistického pohledu za záruku míru a stability (Mearsheimer 1995), nicméně lze je vnímat jako symptomy stavu bezpečnostního a ekonomického propojení. Většina prací pokoušejících se ověřit Huntingtonovu tezi, ať již sledováním konfliktnosti, aliančních vazeb či obchodních styků, ji vyvracela (např. Russett, O’Neil, Cox 2000; Henderson, Tucker 2001 a Tuscisny 2004). Slabým bodem těchto testů však byl krátký časový úsek po konci studené války, který omezoval jejich vypovídací hodnotu (platí zejména pro první dvě uvedené práce). Další nedostatek vyplýval z orientace pouze na formální aliance a otevřené konflikty. Všechny

³ Kultura změkčuje, pro realismus typickou, dichotomii vnější–vnitřní. V Huntingtonově pojetí kultura tvoří organizující princip pro politiku domácí i mezinárodní. Například u asijských společností silný důraz na autoritu a hierarchické uspořádání determinuje jak vnitřní společenskou organizaci, tak i charakter mezinárodních vztahů, v němž převládá příklon k silnějšímu, což je opakem pro Evropu typického konceptu vyvažování mocnějšího (Huntington 2001, s. 281).

„studené“ války, jakož i neformální aliance tak vypadly ze sledování. Vzhledem k nízké frekvenci mezistátních válek a existenci neformálních aliancí lze uvedené považovat za výrazný nedostatek. Jak se pokusím ukázat, sledování vojenské síly a úrovně militarizace dokáže vyřešit uvedené nedostatky.

Dvě logiky války a role armád – historická proměna významu vojenské moci

Pohled na válku a srovnání zisků a ztrát, jež působí, se stal jednou z dělících linií mezi realisty a liberály. Liberálové (Angell 1911, Fukuyama 2002 aj.) považují válku za ztrátový podnik, kde srovnání nákladů a zisků v absolutních hodnotách determinuje její iracionalitu v porovnání s alternativním rozvojem mezinárodního obchodu. Realisté však oponují poukazem na relativní charakter zisků a ztrát. Takový postoj samozřejmě může vést k protekcionismu v mezinárodním obchodu (Waltz 1954, s. 191), jakož i k vedení (finančně nákladné) války. Růst bohatství jednoho státu vede ostatní ke snaze vyrovnat nově vzniklý mocenský diferenciál. Jelikož funguje, byť nedokonalá, směnitelnost moci ekonomické za vojenskou, nelze předpokládat, že růst ekonomické síly určitého státu zůstane natrvalo omezen výlučně na tuto dimenzi. Právě tato obava provází i komentáře vzrůstu ekonomické moci Číny u Huntingtona (2001), či Brzezinského (1999).

Na tomto místě lze rozlišit dvě základní logiky války: 1. logiku mocenského zisku (válka jako nástroj zahraničně-bezpečnostní politiky) a 2. logiku ekonomického zisku (válka jako zdroj obživy a blahobytu). „Ekonomicky motivovanou válku“ lze vést teoreticky do nekonečna, jediným limitem je zisk z dalších akcí. Nelze-li válkou vytvořit ekonomický zisk, nebude vedena. Naopak válka „mocensky motivovaná“ bude vedena pro zlepšení či uchování mocensko-politického postavení vzhledem k soupeřům, bez ohledu na negativní ekonomické následky. Tyto dvě logiky jsou ve skutečnosti částečně provázány. Zatímco v případě mocenské logiky lze mluvit o historicky konstantním principu, v případě ekonomické logiky došlo k historické proměně. Uvedené dvě logiky představují strukturální předpoklady války. Konkrétní příčiny válek jsou však mnohem specifitější: spory o území, neshody v otázce řešení sporů třetích zemí, násilí na „soukmenovcích“, mylné pochopení úmyslů druhých atd.⁴

Mocenská logika zůstává konstantní, je-li zachována „Waltzova“ podmínka anarchické struktury mezinárodních vztahů. Ve snaze o omezení sílcího protivníka, nebo obranu vlastní existence, představuje válka jednu z možných strategií. Základní úkol ozbrojených sil tak spočívá v odstranění existenčních hrozeb a rizik. Cílem nemusí být nutně zničení nepřítele, nýbrž např. získání klíčových strategických bodů, změna režimů ve třetích státech, či snaha udržet rovnováhu mezi několika regionálními mocnostmi.

Jeden z kritiků významu anarchické struktury, Sørensen (2005), tvrdí, že demokratické státy se silně provázanými ekonomikami vytvářející víceúrovňové

⁴ Často se směšuje logika války, jakožto strukturální permisivní podmíněnost, s konkrétní příčinou, jakožto efektivním spouštěčem konfliktu. Např. Huntingtonovo (2001, s. 246–247) rozlišení sedmi příčin válek kombinuje jak ony dvě generelní logiky, tak některé efektivní příčiny.

formy vládnutí se přestaly vzájemně vojensky ohrožovat. Ve vztazích těchto „postmoderních“ států tedy vojenská moc pozbyla na významu a soupeření nahradila spolupráce. Tvrzení však obsahuje tři problémy: 1. Demokratické a ekonomicky provázané státy rozpoutaly 1. světovou válku a není jisté, zda další zvýraznění uvedených charakteristik garantuje bezkonfliktnost. 2. Stále hrozí konflikt se státy „ne-postmoderními“, či s teroristickými a pirátskými skupinami, což nutí k uchování vojenských schopností. Ty však mohou ohrozit i postmoderní státy, pokud by se např. moci chopilo nedemokratické vedení. Navíc při případné akci bezpečnostního společenství budou členové s vojenskou silou v lepší vyjednávací pozici. 3. Jelikož jediným významným seskupením postmoderních států je EU, nelze vyloučit možnost, že se jedná o unikátní případ. Mírové vztahy v EU např. Mearsheimer (2006) vysvětluje přetrvávající vojenskou přítomností USA. Zjednodušeně řečeno, bezpečnostní nejistota produkovaná anarchickou strukturou, neodvratně nutí státy udržovat vojenské kapacity i v dobách jinak mírových.

Zůstala-li válka (a ozbrojené síly) užitečným mocenským nástrojem, jako ekonomický nástroj pozbyla na významu. V dobách, kdy blahobyt společností spočíval na lehce zcizitelných hmotných statech (drahé kovy, stáda skotu a koní atd.), přinášela válka zásadní obohacení jednotlivců i společností. Nicméně v okamžiku, kdy začaly ekonomice dominovat nehmotné faktory (inovace, organizace, obchod apod.), se ekonomická výhodnost války radikálně snížila. Ukořistění hmotných statků dnes nezajistí blahobyt válčících společností (Fukuyama 2002, s. 251–252; či van Evera 1990, s. 14). Lze souhlasit s liberálním názorem, jak jej shrnuje Mandelbaum (1998), že válka přestala být výhodnou volbou jak z pohledu společnosti, tak jednotlivce. Za takové situace liberálové očekávají vymizení válek. Jelikož se však ekonomická nevýhodnost datuje (v Evropě) od 15. století (viz Howard 1997) a Evropa od té doby podstoupila řadu nákladných konfliktů, je evidentní, že mocensko-politická logika války převažuje nad ekonomickou.

Klíčová proměna vztahu války a ekonomiky se týká jejich vzájemného provázání. Schopnost válčit a udržovat silné ozbrojené síly se v posledních stáletích stále více odvozuje od silné ekonomicko-technologické základny. Zároveň však platí, že zdroje dedikované ozbrojeným silám jsou neproduktivní investicí (Šefčík 1999), která může omezit sociálně-ekonomický rozvoj (viz SSSR). Tato vzájemná podmíněnost vytváří dilema, kdy snaha zajistit obranyschopnost může současně vést k podkopání ekonomické síly státu. Zaostávající ekonomická základna, neumožní dlouhodobě udržet vojenskou paritu s ekonomicky zdatnějším protivníkem. Anž by tak muselo dojít k ozbrojené konfrontaci, ekonomická slabost způsobí zhroucení, či výraznou redukci sil. Lze tedy očekávat, že státy se při absenci bezpečnostních hrozeb budou snažit omezit svou militarizaci, nicméně jak dále ukáží, tyto snahy se však týkají především států geopoliticky slabých.

Paradigma formování ozbrojených sil

Funkce a paradigma budování ozbrojených sil představuje reflexi bezpečnostního prostředí, v němž se stát nalézá, a představ o jeho budoucím vývoji (viz Edmunds 2006, Kuhlman 2007, Pernica 2007 ad.). Primární paradigma

budování ozbrojených sil v návaznosti na Herzovské bezpečnostní dilema představuje přímé teritoriální ohrožení ze strany jiného (mj. sousedního) státu. Protivník leží obvykle v přímém dotyku přes hranici a je známý, dobře definovaný a stálý. Takové situaci odpovídají mohutné ozbrojené síly určené pro geograficky úzce vymezené působení. Případná prohra může vést až k zániku státu. Sekundární paradigma odpovídá situaci, kdy se budování ozbrojených sil podřizuje zahraničně-politickým cílům v širším globálním kontextu, bez přímého ohrožení vlastní existence. Tomu odpovídající armády nejsou primárně budovány pro obranu (útok) proti sousedům, nýbrž pro vyvíjení širší globální aktivity podporující zahraničně-politické ambice. U takových armád roste variabilita konkrétních funkcí (od bojových přes zpravodajské a výcvikové až k civilně podpůrným), velikostně-strukturních charakteristik a předpokládaných operačních prostorů. Nutno dodat, že případná porážka ve vzdálených operačních prostorech obvykle neznamená fatální ztrátu.

Význam ozbrojených sil formovaných za přímého ohrožení se shoduje bez ohledu na relativní sílu státu. Při zřetelném tlaku stát maximalizuje vojenskou sílu tak, aby umožnila alespoň odstrašení. Existenciální charakter ohrožení nutí využít dostupné zdroje bez ohledu na dlouhodobé následky. Jediný rozdíl mezi státy silnými a slabými je velikost síly, již jsou schopny vybudovat při dané úrovni militarizace a v návaznosti pak i maximální velikost síly, které dokáží efektivně čelit, aniž by se musely sdružit do koalice se třetím státem.

Naopak význam a užitečnost armád formovaných širší zahraničně-politickou ambicí se liší dle relativní síly státu. Šíře potenciačních funkcí a geografického zasazení předpokládá, že armáda státu usilujícího o globální velmocenskou pozici bude: velká, technologicky vespělá, logisticky dimenzovaná na globální působení a flexibilní, tedy velmi drahá. Vyplývá, že takovou armádu si může dovolit jen několik málo států, aniž by jim hrozilo přečerpání ekonomických a populačních zdrojů. Několik nejmocnějších států tedy řeší otázku efektivnosti ozbrojených sil ve vztahu ke svým velmocenským ambicím, kalkulují zisky a ztráty vyvolané zmenšením či zvětšením svých ozbrojených sil, změnou jejich struktury a globální přítomností. Ačkoliv jde o velmi nejisté kalkulace, mají výhodu v tom, že jejich jednání přinese významný dopad do mezinárodního prostředí. V jejich případě navíc bezpečnostní dilema nelze překonat, neboť již není nikoho silnějšího, kdo by jim bezpečnost mohl zajistit. Níže u základny mocenské pyramidy se situace komplikuje, neboť slabší státy samy o sobě nedokáží výrazně ovlivnit mezinárodní situaci. Jejich aktivity se váží k nejsilnějším aktérům, přičemž elementární snahou je získat maximum spojeneckých výhod za minimum odvedených protislužeb. Mezinárodně politické cíle jsou v případě takových států zajišťovány (mimo jiné) účastí na akcích silnějších spojenců. Jak ukázali Olson, Zeckhauser (1966) ve své „Ekonomické teorii aliancí“, v aliancích se nevyrovnává úsilí silných a slabých členů, naopak aliance umožňují slabším členům přenést své obranné náklady na silnější.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejsilnější státy, chtějí-li své mocenské postavení udržet, budou i za absence existenciálních hrozeb udržovat relativně velké ozbrojené síly a k jejich udržování budou ochotny vydávat výrazně nadprůměrný podíl z HDP. Jejich militarizace bude nižší, než by byla v případě existenciálních hrozeb, nicméně nelze očekávat zásadní demilitarizaci. Naopak státy slabé budou snižovat úroveň militarizace, neboť jejich národní

Tab. 1 – Ozbrojené síly jako produkt geopolitického kontextu

		Relativní geopolitická velikost státu	
		Malá	Velká
Paradigma budování ozbrojených sil	Přímé existenciální ohrožení	Středně velké ozbrojené síly <i>Středně vysoká až extrémní militarizace</i>	Velké až extrémně velké ozbrojené síly <i>Vysoká militarizace</i>
	Zahraněčně politické ambice	Malé ozbrojené síly <i>Nízká militarizace</i>	Středně velké až velké ozbrojené síly <i>Střední–vysoká militarizace</i>

Zdroj: autor

zájmy jsou na vlastní vojenské síle závislé jen ve velmi omezeném rozsahu. V případě takovýchto hráčů bude rozdíl mezi úrovní militarizace (a vojenské síly) v případě primárního a sekundárního paradigmatu maximální. Základní schematickou představu o vojenské síle a militarizaci států v závislosti na paradigmatu budování ozbrojených sil a velikosti státu podává tabulka 1.

Platí-li Huntingtonova teze formování civilizačních okruhů, měla by vykrystalizovat následující konstelace. Jsou-li vztahy intracivilizační relativně mírové, nebude vojenská síla vedoucího státu vzbuzovat obavy u menších států a tak postupně vymizí primární paradigma budování ozbrojených sil. Dříve relativně vysoké hodnoty militarizace menších států sloužící k vyvážení silnějších sousedů mohou výrazně klesnout.⁵ Militarizace dominantních států však obdobným způsobem neklesne, neboť jejich globální zájmy budou stále vyžadovat relativně početnou a technologicky vyspělou armádu schopnou působit jak v rámci své civilizace, tak i globálně. A jelikož (fungující) civilizace představují svého druhu aliance, nelze ve shodě s ekonomickou teorií aliancí očekávat vyrovnání obranného úsilí různě mocných států. Směřuje-li svět k nové civilizačně podmíněné multipolaritě, mělo by tedy docházet ke dvěma procesům. Za prvé k homogenizaci rozložení vojenské síly na úrovni intercivilizační (zejména přispěním vyrovnávání vojenské síly dominantních států). Za druhé k heterogenizaci vojenské síly na úrovni intracivilizační jako výsledku diferenciacie militarizace malých a dominantních států. Vzhledem k tomu, že je věcí vlády, aby si určila velikost a finanční nákladnost svých ozbrojených sil, tj. stanovila aktuální rozsah své vojenské síly, představuje tato citlivý indikátor reflektující kombinaci fyzického potenciálu (populace a výkonu ekonomiky) a vlastních ambicí. Výhodou tohoto způsobu testování civilizační teze je schopnost odhalit skrze úroveň militarizace alianční vazby bez formálního (mezinárodně-smluvního) zakotvení. A zároveň lze odhalit latentní konfliktovost uvnitř systémů, zejména ve vztahu k nejsilnějším státům. Podstatné též je, že případné sporné zařazení některých malých a slabých států nedokáže výrazně změnit vnitro a mezi-okruhové schéma distribuce VS, a ohrozit tak vypočítací schopnost testu.

⁵ Krom případu, kdy by menší stát přímo sousedil se státem nepřátelské civilizace. Nicméně i zde by případná eskalace konfliktu měla vtáhnout dominantní stát a navýšit tak jeho militarizaci.

Metodologické otázky měření vojenské síly

Před samotnou analýzou distribuce vojenské síly je třeba vysvětlit způsob její kvantifikace. Mezi ekonomickou a vojenskou mocí existuje zásadní rozdíl. Zatímco první závisí na permanentním pohybu a směňování zboží a kapitálu a je tedy významná jen jako aktivní složka, druhá může svou roli plnit i skrze pasivní existenci (extrémním případem jsou jaderné zbraně). Měření vojenské síly tedy není závislé na aktivitě nebo pasivitě ozbrojených sil, ale na objemu držené vojenské síly.

Základní přístupy k měření vojenské síly obvykle operují se dvěma veličinami: s počtem vojáků (Mearsheimer 1982, Zhao 2007) a s velikostí obranných rozpočtů (např. Karlas 2008, Poon, Sajarattanhachote, Bagchi-Sen 2006; Zhao 2007). První přístup se zaměřuje na kvantitativní složku, bez ohledu na kvalitu výzbroje a lidského faktoru. Druhý, preferovanější, přístup, se soustředí primárně na složku kvalitativní, jež nakonec určuje efektivitu nasazených sil. Výše výdajů také nepřímou odraží velikost armády. Jsou zde však tři zásadní problémy: 1. kvalitativní posun nemusí být přímo dán významně vyššími náklady, mnohdy stačí spíše levný a technologicky nenáročný doplněk, 2. výdaje mohou být neefektivní, nemusí nutně přispívat ke zvýšení bojeschopnosti (investice do nemovitostí, předražené a neadekvátní nákupy), 3. výše výdajů může odrážet vysoké personální náklady, jež nemusí korespondovat s kvalitou lidského faktoru (nadbytek starších důstojníků, vysoké odchodné, výsluhy, školné apod.). Zásadní problém spočívá v redukci měřeného na kvantitativní a kvalitativní složku, přičemž ve skutečnosti jsou vzájemně provázány. Relace obou složek je kontextuálně podmíněná zejména geografickými faktory. V prostoru nedefinovaném vlivem krajiny dominuje technologie – kvalita. Naopak tam, kde krajina dominuje, klesá role techniky (Gray 1999). Úroveň vojenské námořní a letecké síly proto více odpovídá finančním nákladům, avšak v případě pozemních silám hraje spíše podružnou roli, neboť jak poznamenal Gray (1992, s. 4): „Námořní moc je významná jen do té míry, do jaké se dotýká hlavní oblasti lidského osídlení, souše.“ cit. Lonsdale (1999, s. 153).

Pro kvantifikaci byl odvozen postup kombinující velikostní a kvalitativní dimenzi. Součin počtu vojáků a výdajů na obranu je převáděn na stranu čtverce o stejném obsahu: $\sqrt{CVS} = \sqrt{Voj \times MilEx}$, kde *CVS* značí celkovou vojenskou sílu, *Voj* značí počet vojáků v tisících a *MilEx* vojenské výdaje v milionech USD ve stálých cenách roku 1990. Využití stálých cen umožňuje srovnání v čase.

Měření militarizace navazuje na Andreskiho (1971) koncept „Military Participation Ratio“ – poměr vojenské účasti („koncept MPR“) využívaný zejména v pracích o civilně-vojenských vztazích (van Bladel 2004, Pernica 2007 aj.). Na rozdíl od Andreskiho konceptu MPR definovaného jako podíl k vojenské službě připravených mužů na populaci, měření militarizace syntetizuje populační a ekonomickou složku. Koeficient militarizace státu (K_{ms}) je geometrickým průměrem indexu militarizace ekonomiky I_{me} (podíl obranných výdajů na HDP) a indexu militarizace populace I_{mp} (podíl aktivních vojáků na mužské části populace): $K_{ms} = \sqrt{I_{me} \times I_{mp}}$. Přičemž na rozdíl od konceptu MPR, reflektuje K_{ms} pouze aktivní vojáky konzistentně s kvantifikací $\sqrt{CVS}$.

Krom úrovně států se dělí svět na sedm okruhů. Těmito okruhy jsou: západní, čínský, latinskoamerický, ruský, indický, subsaharský a islámský.

Okruhy představují modifikaci Huntingtonových civilizací. K odlišnostem došlo, pokud byl stát samotným Huntingtonem vytrvale zmiňován jako faktická součást „cizího“ okruhu, či pokud jeho jednání od počátku sledovaného období jasně popíralo předepsanou civilizační příslušnost. Navrhované dělení až na několik výjimek (zejm. Mexiko, Pákistán, Turecko) koresponduje s potenciální integrací okruhů uvažovaných Dostálem, Hamplem (2000, s. 18).

Západní okruh zahrnuje Severní Ameriku, Austrálii, Nový Zéland, Fidži, Izrael, Kypr a Evropu bez Bosny a Hercegoviny, Albánie a Srbska. Východní hranice korespondují s dnešní východní hranicí EU. Neboť Bulharsko, Rumunsko i Řecko politickým vývojem nenaplnily civilizační tezi příklonu k Rusku a nejpozději během sledovaného období se staly členy EU a NATO, byly přiřazeny k tomuto okruhu.

Čínský okruh na západě vymezují hranice Číny a Myanmaru, přičemž východněji položené asijské státy jsou součástí tohoto systému. Zařazení Filipín a buddhistických států odráží regionální politicko-ekonomický vliv Číny formující tento okruh (Huntington 2001, s. 274–277). Totéž platí i pro Indonésii, kde hraje roli i geografická izolace od islámských zemí. Přiřazení Japonska reflektuje jeho strategický vliv na budoucí uspořádání (viz Huntington 2001; Brzezinski 1999; Dostál, Hampl 2000).

Latinoamerický okruh zahrnuje státy západní hemisféry ležící jižně od USA. Ruský okruh tvoří Rusko, Bělorusko, Ukrajina, Srbsko, Arménie, Gruzie, Moldávie a Kazachstán. Indický okruh krom Indie zahrnuje i Bangladéš, Nepál, Bhútán a Srí Lanku. Africký okruh zahrnuje africké státy bez pěti států severní Afriky, Súdánu a Mauretánie. Islámský okruh tvoří zbývající severní Afrika (včetně Súdánu a Mauretánie), dále syropalestinská oblast (bez Izraele), Turecko, Arabský poloostrov, Írán, Pákistán, Afghánistán a střední Asie bez Kazachstánu, zahrnut je i Ázerbájdžán, Albánie, Bosna a Hercegovina. Zařazení Turecka, Albánie, Bosny a Hercegoviny bylo ovlivněno jejich přetrvávající pozicí mimo EU a v případě dvou evropských států i mimo NATO (alespoň ve sledovaném období). V případě Turecka se jedná o významově nejspornější zařazení, u něhož lze tušit v blízké budoucnosti revizi.

Úroveň vojenské síly a militarizace je sledována na globální úrovni v letech 1988, 1993, 1998, 2003 a 2007, na úrovni států pouze 1988, 1998 a 2007. V případě civilizačních okruhů je sledován posun v integračních tendencích mezi lety 1993 a 2007. Základním zdrojem dat o ozbrojených silách jsou ročenky *The Military Ballance* příslušných ročníků. Vzhledem ke změnám v načasování ročníků a diferenci referenčního období (počty armád uváděny obvykle k 1. 1. daného roku, zatímco rozpočty jsou vztaženy k fiskálnímu/kalendářnímu roku) nemohou dané časové body obsahovat časově dokonale sjednocené údaje. Údaje o HDP a počtu obyvatel vychází primárně z *UN Statistical Division*.⁶

Stran důvěryhodnosti dat lze označit počty vojáků za dobře známé a spolehlivé. Případné rozdíly způsobuje možné započítání jednotek vykonávajících běžnou (mírovou) policejní službu na území svého státu, ale formálně spadajících pod ministerstvo obrany a naopak. Například italská Carabinieri spadají pod ministerstvo obrany, plní však primárně roli policejní síly. Rozpornější jsou však údaje o vojenských výdajích. Lze jmenovat několik obecných příčin.

⁶ Jelikož OSN neuznává Taiwan, byla příslušná data dopočítána z údajů statistical Bureau Republic of China.

Agregátní povaha vojenských výdajů umožňuje formálně vykázat náklady na vojenskou penzi, školné, různé sociální příspěvky či výstavbu vojenských bytů jako součást sociálních, či municipiálních výdajů. Nákup techniky může být hrazen ze zdrojů mimo rozpočet ministerstva obrany. Nelze opomenout ani snahu některých vlád skrýt skutečnou výši výdajů před sousedy a vlastním obyvatelstvem. Nejvýraznější problémy při kvantifikaci vojenských výdajů lze nalézt zejména u údajů k roku 1988 v případě komunistických zemí, u nichž docházelo ke kumulaci téměř všech aspektů výše jmenovaných, doplněných navíc obtížnou kalkulací celkového HDP (blíže Krč 2000). V současnosti lze uváděná čísla považovat za výrazně přesnější než ta z konce 80. let, přičemž podstatné pochybnosti se týkají zejména ruského a čínského vojenského rozpočtu. Oficiální ruské údaje (Military Ballance 2009, s. 216) mluví pro rok 2007 o výdajích kolem 2,48 % HDP. Při započítání výdajů na vojenskou penzi, paramilitární síly a zisků z prodeje zbraňových systémů do zahraničí celková výše ruského vojenského rozpočtu může dosahovat až 3,9 % HDP (tamtéž, s. 213). Významnější a více nejasnou je úroveň čínského vojenského rozpočtu, který se oficiálně uvádí pro rok 2007 ve výši 1,42 % HDP (cca 46 mld. USD), avšak odhady publikované ve zprávě Office of The Secretary of Defence (2008, s. 32) uvádí nízkou variantu 97 mld. USD a vysokou variantu 139 mld. USD. Fakticky by se jednalo o 3 (resp. 4,2) % HDP.⁷ V této práci byl akceptován nižší z odhadů vlády USA. Mimo uvedené příklady však lze považovat uvedená data za všeobecně akceptovaná a poměrně přesná. Kombinace dvou komponent pro výpočet $\sqrt{CVS}$ navíc částečně eliminuje problémy s krátkodobými výkyvy v rozpočtové oblasti, což činí ukazatel stabilnějším.

Globální rozložení vojenské síly po konci studené války: kvantitativní pohled

Empirické hodnocení se člení na tři části. Hodnocení celého systému, jeho ústředních hráčů a vývoje v jednotlivých makroregionech. Od roku 1988 spolu s ukončením bipolární konfrontace došlo k celkovému poklesu vojenské síly. Tabulka 2 ukazuje, že se nejedná v globálním pohledu o kontinuální pokles, nýbrž o skokové snížení na počátku 90. let, následované pomalým poklesem, který však v posledních letech vystřídal mírný růst. Vztaheno k roku 1988 se současná úroveň globální vojenské síly pohybuje asi na 80 %. Zřejmě tedy nedochází ke skutečné globální demilitarizaci, spíše jde o pokles vojenské síly na sice nižší, zato dlouhodobě udržitelnou úroveň. Samotná distribuce moci doznala nejzásadnější změny taktéž s koncem studené války, kdy došlo k přechodu od systému bipolárního (oba hlavní aktéři drželi zhruba vojenskou paritu) k unipolárnímu (přehled nejsilnějších států nabízí tabulka 3). Míra unipolarity dosahovala svého maxima právě na počátku 90. let. Tehdy byly USA primárně omezovány ve svých zahraničněpolitických aktivitách nikoli silou protivníků, nýbrž vnitřními omezeními, jako tomu bylo například v Somálsku r. 1993. Nicméně spolu se snahou USA o využití mírové dividendy a následným poklesem výdajů i velikosti armády se výrazná unipolarita začíná postupně omezovat (viz růst kategorie 2.–4. státu). Toto omezování unipolarity

⁷ SIPRI odhaduje vojenské výdaje Číny na 2 % HDP k 2007 (<http://milexdata.sipri.org/>).

Tab. 2 – Distribuce vojenské síly 1988–2007

Kategorie států dle velikostního pořadí	1988	1993	1998	2003	2007
1.	100	100	100	100	100
2.–4.	141,6	81,5	87,0	97,7	92,6
5.–12.	97,8	108,6	127,0	109,7	90,1
13.–34.	94,6	98,8	116,0	105,5	98,8
$\sqrt{CVS}$ Σ globální	4 183	3 256	3 161	3 189	3 322
1./ Σ globální %	20,2	21,6	19,3	20,8	22,5
1.–12./ Σ globální %	68,5	62,8	60,5	64,1	63,6

Pozn.: Uváděné kategorie států dle velikostního pořadí zhruba odpovídají pravidlu „rank size rule“, nejsilnější stát představuje 100.

Zdroj dat: The Military Balance (1989/90), (1995/6), (1999/2000), (2004/5), (2008), (2009), SIPRI: Military expenditures data, <http://milexdata.sipri.org>, UN Statistical Division: Economic Agregates: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/Introduction.asp>, Taiwan Statistical Bureau: <http://eng.stat.gov.tw/mp.asp?mp=5>; vlastní kalkulace viz text.

probíhá relativně pomalu, ale kontinuálně. Nedávné přerušení tohoto trendu lze přičíst výraznému posílení USA, v důsledku operací v Afghánistánu a Iráku. Základní charakter distribuce vojenské síly však celkově zůstává od počátku 90. let poměrně stabilní, bez dramatických změn.

Hodnocení vývoje v případě konkrétních mocností musí zejména poukázat na přetrvávající dominanci USA, jejichž síla se dnes pohybuje zhruba na 89 % studenovělečného stavu, přičemž celosvětově jejich podíl představuje asi 22,5 %. Mnohem významnějším se zdá kontinuální růst Číny. Obavy Brzezinského (1999) a Huntingtona (2001) se v tomto ohledu naplňují. Nelze však předpokládat, že by čínská vojenská síla začala bezprostředně ohrožovat výsadní postavení USA, a to ze dvou důvodů. Jednak Čínu limituje stále ještě relativně omezené HDP a případné zvyšování vojenských výdajů směrem k 5–8 % HDP by mohlo mít negativní dopad na ekonomický růst. Druhým důvodem je nezbytnost transformace a modernizace⁸ armády pro širší globální, či alespoň regionální působení. Velká část zdrojů bude muset být alokována do nákupů sofistikované techniky (zejména pro námořnictvo), což však nutně omezí celkovou velikost armády. Krom významného růstu Číny je patrný i vzestup Indie, jejíž armáda se však primárně zaměřuje na pákistánského souseda. Postavení Ruska se v posledních letech stabilizovalo, skutečné výraznému posílení však brání dva faktory. Prvním je opět velikost HDP spojená i se závislostí na cenách ropy a stejně jako v případě Číny platí, že bez skutečně razantního navýšení podílu vojenských výdajů není sto globálně soupeřit s USA. Druhý, demografický faktor omezuje velikost ozbrojených sil bez ohledu na to, zda budou koncipovány jako branceké, či profesionální (k reformě ruských ozbrojených sil van Bladel 2004). Patrný je též trend propadu evropských mocností (Spojeného království, Francie a zejména Německa). Tento propad odpovídá eliminaci vnějšího ohrožení a zároveň absenci ambicí, jakož i reálných možností stát se skutečně světovými hráči. Opačný vývoj probíhá

⁸ Zastaralost čínské armády dokumentuje Ferris (2007, s. 266): „... v roce 2005 25 % stíhacího letectva byly letouny MiG 19, které Sověti stáhli z prvoliniové služby k roku 1965!“

Tab. 3 – Nejvýznamnější státy dle vojenské síly 1988, 1998 a 2007

	Stát 1988	$\sqrt{CVS}$	H	Stát 1998	$\sqrt{CVS}$	H	Stát 2007	$\sqrt{CVS}$	H
1	USA	842,3	100,0	USA	609,4	100,0	USA	747,9	100,0
2	SSSR	809,8	96,1	Čína	231,3	38,0	Čína	370,5	49,5
3	Čína	225,7	26,8	Rusko	157,1	25,8	Indie	167,0	22,3
4	Francie	157,1	18,7	Francie	141,8	23,3	Rusko	155,0	20,7
5	NSR	150,0	17,8	Indie	132,8	21,8	J. Korea	113,4	15,2
6	Indie	115,8	13,8	Německo	103,7	17,0	Francie	101,9	13,6
7	Itálie	114,2	13,6	Itálie	102,8	16,9	Japonsko	92,2	12,3
8	UK	114,0	13,5	J. Korea	97,5	16,0	Německo	84,7	11,3
9	Irák	103,7	12,3	Turecko	96,1	15,8	UK	80,0	10,7
10	Japonsko	81,5	9,7	Japonsko	91,2	15,0	Itálie	69,4	9,3
11	J. Korea	76,9	9,1	UK	84,3	13,8	Brazílie	66,5	8,9
12	Turecko	67,4	8,0	Taiwan	65,6	10,8	Turecko	65,4	8,7
13	Írán	64,6	7,7	S. Arábie	61,8	10,1	S. Arábie	64,2	8,6
14	Španělsko	55,3	6,6	Sev. Korea	56,9	9,3	Sev. Korea	59,1	7,9
15	Polsko	54,3	6,4	Brazílie	55,8	9,2	Írán	55,5	7,4
16	Taiwan	51,9	6,2	Pákistán	51,6	8,5	Pákistán	48,7	6,5
17	Sev. Korea	51,1	6,1	Írán	46,2	7,6	Myanmar	46,2	6,2
18	Brazílie	46,5	5,5	Izrael	40,3	6,6	Taiwan	42,4	5,7
19	Pákistán	43,3	5,1	Indonésie	34,0	5,6	Izrael	39,9	5,3
20	S. Arábie	37,8	4,5	Řecko	32,3	5,3	Španělsko	39,7	5,3

Pozn.: H značí procentuální podíl k nejsilnějšímu státu. Údaj pro Severní Koreu 2007 je odhad, předpokládaný podíl HDP dedikovaný ozbrojeným silám cca 25 %.

Zdroj dat: viz tab. 2

na Dálném východě. Nejenom Čína, ale též Japonsko a Jižní Korea zřetelně posilují svou vojenskou moc. Je významné, že v současnosti se na rozdíl od období studené války žádný z evropských států nedostal mezi prvních pět zemí. Před zhodnocením regionálního rozložení vojenské síly je vhodné upozornit, že mezi prvních deset států se dostali pouze zástupci západního, ruského, indického a čínského okruhu.

Navazující regionální hodnocení vychází z rozdělení světa na sedm regionů. Základní předpoklad říká, že dochází-li k integraci jednotlivých regionů pod vedením nejsilnějšího státu, měl by se tento trend odrážet v diferenciaci vojenské síly a militarizaci států (viz výše tabulka 1). Prvním hodnoceným aspektem je charakter rozdělení moci mezi jednotlivé skupiny států. Jak ukazuje tabulka 4, základní systémová charakteristika, tj. dominance západu přetrvává, ačkoliv se jeho vojenská síla postupně zmenšuje v absolutních i relativních číslech. Zároveň je příznačné, že dochází k nadpoloviční koncentraci vojenské síly do USA. Evidentně však posilováním indického, čínského a latinoamerického okruhu dochází ke zmírnění dominance západu. Nelze tedy ještě mluvit o civilizační multipolaritě, mnohem spíše se jedná o postupně omezovanou unipolaritu. Klíčovým procesem se stává posilování čínského okruhu, jenž indikuje jediného potencionálního konkurenta západu. Tomuto tvrzení nahrává i nejvýraznější růst intracivilizační koncentrace vojenské síly do rukou dominantního státu (z 32,4 % na 43,5 %).

Tab. 4 – Distribuce vojenské síly mezi civilizační okruhy a její intracivilizační koncentrace

Civilizační okruh	1993			2007			Změna podílu 07/93	Změna koncentrace 07/93
	√CVS	Globální podíl civiliza- ce (%)	Míra koncent- race (%)	√CVS	Globální podíl civiliza- ce (%)	Míra koncent- race (%)		
Západní	1 543,2	47,4	45,7	1 391,5	41,9	53,7	0,88	1,18
Čínský	644,3	19,8	32,4	852,6	25,7	43,5	1,30	1,34
Islámský	433,3	13,3	18,3	426,1	12,8	15,3	0,96	0,84
Lat. americký	160,2	4,9	28,5	192,9	5,8	34,5	1,18	1,21
Indický	125,6	3,9	88,5	191,8	5,8	87,1	1,50	0,98
Ruský	262,6	8,1	83,0	184,1	5,5	84,2	0,69	1,01
Africký	86,3	2,7	17,9	82,7	2,5	15,2	0,94	0,85
Celkem	3 255,6	100,0		3 321,7	100,0			

Zdroj dat: viz tab. 2

Třetí nejsilnější okruh (islámský) sice představuje stabilně asi 13 % světové vojenské síly, avšak jeho systémovou charakteristikou je zvyšující se multipolarita, která by se ještě zvýraznila, pokud by mohl být započítán i Irák, jenž však byl vyřazen pro enormní vnitřní nestabilitu. Militarizaci islámského prostoru lze považovat za výsledek několika faktorů. Přítomnost ropy a zemního plynu představuje bezesporu jeden z nich. Vojensko-politické napětí, zvyšované v posledních letech i americkou přítomností v Iráku představuje další, přičemž nelze opomíjet, že ani vztahy mezi islámskými zeměmi nejsou bezkonfliktní (viz válka Iráku s Íránem, či irácká invaze do Kuwaitu aj.). Pří- nejmenším v případě Pákistánu, Afghánistánu, jakož i zčásti Saudské Arábie, Jemenu a Alžírsku hraje roli též vnitřní napětí.

Vývoj indického a ruského okruhu je vzhledem k mimořádné míře koncentrace vojenské moci do rukou nejsilnějšího státu primárně determinován právě tímto nejsilnějším státem. Nabízí se výhrada k Huntingtonovu (2001, s. 27) odmítnutí Mearsheimerovy (1993) předpovědi války Ruska a Ukrajiny. Dle Huntingtona by jejich společný civilizační charakter měl válku znemožnit a jako pravděpodobnější hrozbu vidí rozštěpení Ukrajiny. Nicméně vysvětlení selhání Mearsheimerovy předpovědi spíše než v kulturní identitě lze hledat v jednoznačné vojenské a ekonomické dominanci Ruska. Ukrajina je o tolik slabší, navíc energeticky závislá na Rusku, že si nemůže dovolit skutečně radikální akci proti Moskvě (např. vypuzení sevastopolské flotily). Na druhou stranu by ruská agrese proti Ukrajině vedla k takovému narušení vztahů se Západem, že politické i ekonomické náklady na akci by zřejmě vysoce převážily nad zisky.

Globální podíl latinoamerického okruhu sice vzrostl a zároveň se zvýraznila koncentrace vojenské moci do Brazílie, nicméně stále se jedná o jeden ze slabých okruhů, přičemž blízkost USA dále omezuje reálný význam uvedených procesů. V případě nejsilnějšího okruhu, tj. subsaharského, došlo k poklesu podílu na globální vojenské síly a zároveň k zvýraznění mocenské fragmentace okruhu. Výše uvedené údaje potvrzují sice pomalý, ale přesto probíhající trend snižování mezicivilizačních rozdílů distribuce vojenské moci. Zjevně

Tab. 5 – Civilizační okruhy a jejich dominantní státy 1993 a 2007

Okruh / Dominantní stát	1993		2007	
	K_{ms}	Počet států/ pořadí dominantních dle K_{ms}	K_{ms}	Počet států/ pořadí dominantních dle K_{ms}
Čínský	3,18	16	2,68	16
1. Čína	1,13	12	0,98	10
2. J. Korea	3,5	6	2,79	4
Islámský	3,79	29	2,09	29
1. Turecko	3	15	1,68	16
2. Saudská Arábie	5,69	7	4,13	3
Ruský	2,01	8	1,55	8
1. Rusko	3,89	1	2,37	2
Západní	1,95	37	1,26	38
1. USA	2,51	5	1,98	5
2. Francie	2,44	6	1,38	8
Indický	1,05	4	1,11	4
1. Indie	0,87	2	0,72	3
Africký	1,41	43	0,98	38
1. JAR	1,05	21	0,6	20
2. Angola	7,64	1	2,37	3
Lat. Americký	1,22	25	0,9	23
1. Brazílie	0,72	21	0,77	13
2. Argentina	1,25	10	×	×
3. Kolumbie	×	×	2,45	1

Pozn.: druhý sloupec ke každému roku udává počet států s ozbrojenými silami a pořadí nejsilnějších států na žebříčku militarizace daného okruhu

Zdroj dat: viz tab. 2

však tento proces nabývá skutečného významu jen v případě čínského a díky bezprecedentní dynamice i indického okruhu (státu). Samotné hodnocení však musí vzít v potaz ještě druhou část naší hypotézy, tj. probíhající diferenciaci intracivilizační (datový podklad poskytuje tabulka 5).

Význam takového hodnocení je však omezený u okruhů s malým počtem států (okruh indický a ruský). V případě západního okruhu se skutečně potvrzuje, že vymizení přímých vojenských ohrožení vedlo k celkovému poklesu militarizace, přičemž dominantní stát se stále drží mezi nejmilitarizovanějšími státy tohoto okruhu. Před USA se nacházely v roce 1993 pouze Izrael, Chorvatsko, Řecko a Kypr, jejichž „programování“ ozbrojených sil odpovídalo přímé existenční hrozbě. Nepřekvapuje, že Francie jakožto druhá země co do úrovně vojenské síly se značnými „post-imperiálními ambicemi“ se co do militarizace umístila hned za USA. I v současnosti patří USA v rámci západního okruhu pátá příčka (vyšší K_{ms} vykazuje pouze Izrael, Řecko, Kypr a Černá Hora), přičemž se jejich celkový podíl v okruhu výrazně zvýšil. Nikoli nepodstatný je pokles Francie na žebříčku militarizace. Zdá se, že konfrontována s nastupujícími mocnostmi (Čínou a Indií) se i Francie musí pokoušet o zapojení do

mezinárodní vojensko-bezpečnostní spolupráce. První cestou zřejmě bude snaha posílit společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU a druhou pak normalizace postavení v NATO (viz znovuvstoupení Francie do vojenských struktur aliance). Vzhledem k tomu, že vyšší míru militarizace než USA mají pouze státy, u nichž existuje reálná možnost války, lze tvrdit, že v případě tohoto okruhu skutečně došlo k bezpečnostnímu propojení. USA zjevně nepředstavují zdroj obav pro ostatní státy a zároveň dokáží přispět k řešení případných vnitřních napětí a především přebírají roli globálního hráče, který podporuje „výspy“ svého okruhu jako v případě Izraele. V rámci tohoto okruhu též nacházíme většinu skutečně fungujících mezinárodních organizací. NATO, ANZUS, ale i EU dokumentující určitou modifikaci primárně anarchické struktury.

Výše uvedená data prokazující růst čínského okruhu doprovázeného koncentrací vojenské síly do Číny, ukazují na možnou analogii k situaci západního okruhu. Význam integrace v této oblasti zdůrazňují i Dostál, Hampl (2000, s. 17), když tvrdí, že (vytvoření integrovaného východoasijského systému) „se zdá být jediným scénářem bipolární budoucnosti světového řádu.“ Nicméně sám fakt, že čínský systém drží v průměru nejvyšší míru militarizace, nutí k podrobnějšímu zkoumání. Za klíčové lze považovat postavení Číny jakožto dominantního státu až ve druhé polovině žebříčku militarizace. Ačkoliv došlo k mírnému posunu Číny směrem k čelu tohoto žebříčku, zdá se, že ke skutečnému bezpečnostnímu propojení nedošlo. V rámci okruhu stále existují zdroje existenciálního ohrožení, zejména v případě Korejského poloostrova a Taiwanu. Ten představuje zajímavý indikátor vývoje okruhu. Jak ukázala tabulka 3, Taiwan až do roku 1998 navyšoval svou vojenskou sílu, posléze však došlo k jejímu umenšování. Tento vývoj lze přičíst dramatickému růstu čínské síly, která další taiwanské snahy omezila na čistě defenzivní opatření. Je otázkou, zda tento proces postupně povede ke sjednocení s Taiwanem a urovnání vztahů s Vietnamem a ostatními zeměmi. V současnosti však stále relativně vysoká úroveň militarizace menších států v regionu ukazuje na četnost existenciálních hrozeb vojenského charakteru, které jsou buď přímo vytvářeny nejsilnějším státem, či jím jsou alespoň udržovány při životě (primárně KLDŘ). S obdobným závěrem přišli i Poon, Sajarattanhachote, Bagchi-Sen (2006, s. 732), kteří na základě rozboru dat obchodu se zbraněmi tvrdí, že: „Bezpečnostně-politické prostory pacifické Asie zůstávají více orientovány vně než dovnitř region(u) s celkovým efektem pomalého formování místních politických prostorů.“ Bezesporu však lze navázat na úvahy Brzezinského (1999) a Huntingtona (2001), že situace ve východní Asii závisí na schopnosti a vůli USA udržet svůj vliv v regionu. Jinak bude síla Číny taková, že ostatním nezbude než akceptovat čínskou hegemonii. K této situaci však v současnosti ještě nedošlo a nelze zatím srovnávat západní a čínský okruh co do jejich integrovanosti. Vysoká regionální militarizace spolu s růstem celkové vojenské síly v regionu však jasně indikuje přesun geopolitického těžiště z Evropy právě do východní Asie.

Třetí okruh, který prokázal tendenci k růstu a zároveň ke koncentraci vojenské moci, je latinoamerický okruh. Významné je, že se jedná o nejméně militarizovaný region, přičemž militarizace dominantního státu (0,77) představuje v porovnání s jinými globálními hráči unikátní minimum srovnatelné jen s Indií, jejíž hodnota Kms však odráží enormní populační základnu. Jen stěží lze považovat Brazílii za skutečného reprezentanta svého okruhu na „velké šachovnici“ mezinárodní politiky. Zvýšenou koncentraci vojenské moci

spíše vysvětluje definitivní konec argentinských snah o soupeření s Brazílií. Skeptický postoj k potencionální roli Brazílie jakožto globálního aktéra potvrzuje to, že samotná brazilská armáda sebe vnímá jako mírovou sílu, jejíž zahraničněpolitické využití spočívá primárně v účasti na mezinárodních misích (viz Kuhlman 2007). Nutno zopakovat, že latinoamerickou situaci v mnohém determinuje blízkost mimořádně silných USA, které jsou stále sto uplatňovat i přes odpor Venezuely či Bolívie svůj ekonomický i vojenský vliv v regionu.

V případě afrického i islámského okruhu nelze mluvit o existenci integrovaných systémů. V prvním případě se velmi nízká regionální militarizace dá vysvětlit jako prvek typický pro policejní armády zápasící převážně s udržením vnitřní stability. V tomto ohledu samozřejmě nelze mluvit o nějaké vnější globální reprezentaci okruhu. V případě islámského okruhu naopak vysoká úroveň militarizace reflektuje přetrvávající existenciální ohrožení přítomné v regionu. Jednoznačně se prokazují tvrzení Huntingtona (2001), či Dostála a Hampla (2000 a 2008), že islámský okruh nemá jednoznačnou centrální mocnost a jak bylo uvedeno výše i vnitřní konfliktní vztahy představují překážku pro výraznější integraci.

Souhrnně lze říci, že i přes oslabování západu nedochází k procesu rozčlenění světa na jednotlivé mocensky autonomní civilizační okruhy. Primárně lze vidět trend celkového posilování východní a jihovýchodní Asie, který však nebyl završen vytvořením koordinované bezpečnostní struktury s vedoucí úlohou Číny. Takový proces nastal pouze v případě západního systému, ačkoliv jeho předpoklady se vytvořily již během studené války. Význam Ruska jakožto státu patrně opět vzroste, nicméně mluvit o ruském okruhu jako o hráči světové politiky se zdá nereálné, neboť většina států se sice z nutnosti podřizuje ruské dominanci, avšak nejedná se o skutečně dobrovolné jednání, což ilustrují více či méně napjaté vztahy s Gruzii a Ukrajinou. Globálním aktérem se může stát ještě Indie, opět mnohem spíše Indie jako stát než jako indický okruh. Pokud tedy současné unipolární rozložení moci k něčemu směřuje potom nejspíše k nové bipolaritě. Podaří-li se Číně zahrnout do svého stále sílícího vlivu okolní asijské státy bez použití přílišného násilí, které by vytvořilo protičínskou koalici, je možné, že vznikne systém v některých rysech podobný tomu západnímu. Tento primárně bipolární řád bude doplňován Ruskem a Indií. Islámský a zejména africký okruh lze považovat za budoucí „válčiště“, jejichž primární význam bude dán nalezišti ropy a jiných surovin. Nabízí se otázka po možnostech EU, neboť suma vojenské síly pěti nejsilnějších států EU činí 50,2 % síly USA. Momentálně se však transformace EU do aktéra mezinárodní politiky (ve vojensko-politickém smyslu) zdá přinejmenším diskutabilní a navíc nerealizovatelná v krátkodobém horizontu (viz Vasconcelos 2009). Pravděpodobně tak v blízké budoucnosti zůstane EU souborem jednotlivých národních států odkázaných ve vojensko-politické sféře na spolupráci s USA.

Závěr

Státy jakožto klíčoví aktéři jednající v anarchické struktuře mezinárodního systému musí počítat s vojenskou silou jako s možným nástrojem zahraniční politiky. Ačkoliv ozbrojené síly ztratily funkci ekonomického nástroje, udržují si úlohu pojistky politického přežití. V případě přímé existenciální hrozby

zůstává vojenská síla klíčem k přežití, jemuž lze obětovat veškeré zdroje. Tento princip platí shodně pro státy bez ohledu na jejich velikost, či ambice. Chybí-li však přímá existenciální hrozba, role a význam vojenské síly se diferencuje dle možností a ambicí států. Pro ty populačně a ekonomicky nejsilnější představuje vojenská síla stále jeden z klíčových nástrojů boje o získání, či udržení mocenského postavení. Naopak slabší státy, jež nejsou vystaveny existenciální hrozbě, využívají svou vojenskou sílu zejména ve snaze o získání „spojeneckých výhod“ ať již účastí na akcích mocností, či mezinárodních organizací. Obecně se pak tyto státy snaží omezit zdroje určené pro ozbrojené síly.

Stran distribuce vojenské síly v posledních dvou desetiletích je nutné zdůraznit, že sice došlo k významnému poklesu globální vojenské síly zkraje 90. let, ale posléze již k celkovému poklesu nedocházelo. Evidentně tedy nenastal liberály očekávaný konec silového soupeření. Základní distribuční schéma se proměnilo od bipolárního k unipolárnímu během několika málo měsíců na začátku 90. let. V současnosti USA stále výrazně dominují, nicméně především růst Číny, ale i Indie a dalších států formuje nové bi, či multipolární uspořádání. S určitým zpožděním se začíná naplňovat Layneova (1993, s. 7) neorealistická předpověď, že: „Unipolarita je jen geopolitickou mezihrou, která umožní nástup multipolarity mezi roky 2000 a 2010.“

Tezi o formování civilizačních okruhů (aktérů mezinárodní politiky) lze zamítnout, neboť ve čtrnáctiletém časovém horizontu pouze západní okruh naplnil charakteristiky funkčního systému. Potvrdily se tak dosavadní studie pokoušející se ověřit platnost civilizační hypotézy (např. Russett, O'Neil, Cox 2000; Henderson, Tucker 2001, Tuscisny 2004). Na rozdíl od těchto prací však měření vojenské síly a militarizace umožnilo odhalit jak neformální aliance, tak „studené“ konflikty. Bezpečnostní propojení „západu“ projevující se částečnou transformací anarchické struktury tj. provázáním ekonomické (EU) a bezpečnostní (NATO) kooperace mezi státy, představuje historické unikum. Zůstává otázkou, nakolik tento stav závisí na „hegemonovi“ (USA) a nakolik je nezvratitelný. Nejpriznivější předpoklady (ve smyslu distribuce moci) k vytvoření funkčního propojení lze nalézt u čínského okruhu. Potencionální čínská hegemonie v regionu však závisí na postoji Japonska a vůli USA vyvažovat čínskou moc v regionu. Případný čínský úspěch v tomto snažení by dotvořil novou bipolární realitu. Fakt, že v jediném integrovaném okruhu dochází k předpokládanému rozdělení úrovně militarizace, nutí k závěru, že se jedná o určitý parasitismus vzhledem k zajišťovateli bezpečnosti. Takový „nesolidární“ stav však omezuje dlouhodobou funkčnost potencionálních multinárodních „civilizačních“ okruhů. Z pohledu světové politiky se tak mnohem spíše než civilizace budou střetávat konkrétní mocné státy hájící své národní zájmy. Představa, že se toto soupeření odehraje zcela bez využití vojenských prostředků, neodpovídá historické zkušenosti. I proto by se mělo studium této mocenské dimenze navrátit do politicko-geografického uvažování.

Literatura:

- ANDRESKI, S. (1971): *Military Organization and Society*. University of California Press, Berkeley, 238 s.
- ANGELL, N. (1911): *The Great Illusion, A Study of the Relation of Military Power in Nations to their Economic and Social Advantage*. 3rd Revised and Enlarged Ed., The Knickerbrocker press, New York, 407 s.
- BARŠA, P., ČÍSAŘ, O. (2008): *Anarchie a řád ve světové politice*. Portál, Praha, 560 s.
- BLADEL VAN, J. (2004): *The All-Volunteer Force in the Russian Mirror: Transformation without Change*. Disertační práce. Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit der Letteren, Groningen, 248 s.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): *Velká šachovnice*. Mladá Fronta, Praha, 229 s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2000): *Globalization: Processes of Integration or Multi-Polarisation*, *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 35, č. 1, s. 5–20.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2008): *Europe in the Global System: is the European Integration Necessary?* In: Dostál (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*, P3K, Praha, s. 37–57
- DRULÁK, P. (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha, 224 s.
- EDMUNDS, T. (2006): *What are armed forces for, The changing nature of military roles in Europe*, *International Affairs*, 82, č. 6, s. 1059–1075.
- FERRIS, J. (2007): *Conventional Power and Contemporary Warfare*. In Baylis ed. *Strategy in Contemporary World*. Oxford University Press, s. 253–273.
- FUKUYAMA, F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha, 379 s.
- GIDDENS, A. (1985): *Nation-State and Violence*. Polity Press, Cambridge, 399 s.
- GILPIN, R. (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 272 s.
- GRAY, C. (1999): *Inescapable Geography*. In: Sloan, G., Gray, C. (eds.): *Geopolitics Geography and Strategy*. Frank Cass, London, s. 161–178.
- HAMPL, M. (2009): *Globální systém: stav, současné tendence a možné perspektivy distribuce mocenského potenciálu*, *Geografie*, 114, č. 1, s. 1–20.
- HENDERSON, E. A., TUCKER, R. (2001): *Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict*. In: *International Studies Quarterly*, 45, č. 2, s. 317–338.
- HOWARD, M. (1997): *Válka v evropské historii*. Barrister and Principal, Brno, 153 s.
- HUNTINGTON, S. (1993): *The Clash of Civilization: And Remaking World Order*, *Foreign Affairs*, 72, č. 3, s. 22–49.
- HUNTINGTON, S. (2001): *Střet civilizací: a nový světový řád*. Rybka Publishers, Praha, 447 s.
- KARLAS, J. (2008): *Forma mezinárodních institucí: teoretická analýza*. Karolinum, Praha, 206 s.
- KRČ, M., ed. (2000): *Vojenské výdaje v letech studené války a po jejím skončení. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, 176 s.
- KUHLMAN, P. (2007): *Estrutura militar no Brasil 1984–2007*. Disertační práce. Universidade de São Paulo, Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas, São Paulo, 172 s.
- LAYNE, C. (1993): *The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise*, *International Security*, 17, č. 4, s. 5–51.
- LONSDALE, D. (1999): *Information Power: Strategy, Geopolitics, and the Fifth Dimension*. In: Sloan, G., Gray, C. (eds.): *Geopolitics Geography and Strategy*. Frank Cass, London, s. 137–157.
- MANDELBAUM, M. (1998): *Is Major War Obsolete*, *Survival*, 40, č. 4, s. 20–38.
- MEARSHEIMER, J. (1982): *Why the Soviets Can't Win Quickly in Central Europe*, *International Security*, 7, č. 1, s. 3–39.
- MEARSHEIMER, J. (1993): *The Case For a Ukrainian Nuclear Deterent*, *Foreign Affairs*, 72, č. 3, s. 50–66.
- MEARSHEIMER, J. (1995): *The False Promise of International Institutions*, *International Security*, 19, č. 3, s. 5–49.
- MEARSHEIMER, J. (2006): *Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part I)*, *International Realtions*, 20, č. 1, s. 105–123.

- OFFICE OF THE SECRETARY OF DEFENSE (2008): Military Power of the People's Republic of China 2008. Annual Report to Congress, 56 s.
- OLSON, M., ZECKHAUSER, R. (1966): An Economic Theory of Alliances, *The Review of Economics and Statistics*, 48, č. 3, s. 266–279.
- O'TUATHAIL, G. (1999): Understanding Critical Geopolitics and Risk Society. In: Sloan, G., Gray, C. (eds.): *Geopolitics Geography and Strategy*. Frank Cass, London, s. 107–124.
- PERNICA, B. (2007): Profesionalizace ozbrojených sil: Trendy, teorie a zkušenosti, *MO AVIS*, Praha, 247 s.
- POON, J., SAJARATTANHACHOTE, S., BAGCHI-SEN, S. (2006): The Role of US Defense Exports in Asia Pacific Regionalism, *Political Geography*, 25, č. 7, s. 715–734.
- RUSSET, B., ONEAL, J., COX, M. (2000): Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence, *Journal of Peace Research*, 37, č. 5, s. 583–608.
- ŠØRENSEN, G. (2005): Stát a mezinárodní vztahy, *Portál*, Praha, s. 240.
- ŠEFČÍK, V. (1999): Ekonomika a obrana státu. *MO AVIS* Praha, 203 s.
- TUSICISNY, A. (2004): Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier? In: *Journal of Peace Research*, 41, č. 4, s. 485–498.
- VASCONCELOS, A. (2009): What Ambitions for European Defence in 2020? *The EU Institute for Security Studies*, Paris, 188 s.
- VAN EVERA, S. (1990): Primed for Peace: Europe after the Cold War, *International Security*, 15, č. 3, s. 7–57.
- WALLERSTEIN, I. (1984): *The Politics of the World-Economy. The States, the Movements and Civilizations*, Cambridge University Press, Cambridge, 191 s.
- WALT, S. (1997): The clash of Civilization, *Foreign policy*, č. 106, September, s. 177–189.
- WALTZ, K. (2001): *Man, The State and War, a Theoretical Analysis*. University of California Press, New York, 263 s.
- WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*. Adison Wesley, Reading MA, s. 252.
- ZHAO, Q. (2007): Managed Great Power Relations, *Journal of Strategic Studies*, 30, č. 4–5, s. 609–637.

S u m m a r y

MILITARY POWER AND ITS GLOBAL DISTRIBUTION AFTER THE END OF THE COLD WAR

The article deals with the phenomenon of military power and its distribution after the end of the Cold War. It is argued that the Czech geographical community has been unaware of the exceptional significance of this particular power dimension. Military power is not only the ultimate guarantee of a state survival, it is also the only power dimension under direct governmental control. The article is theoretically founded in the realist assumption that the international system is still based on anarchy and that states represent the most important actors in the system. The distribution of material capabilities and, in particular, military capabilities, remains an important measurable factor in describing geopolitical reality. Military power has lost its significance as a tool of economic gain, because, in the modern era, the wealth of nations is derived from business and innovations and not from the spoils of war. Actually, the military power of modern nations is determined by the economic and technological base of a given society. It is important to note, nonetheless, that an anarchical structure inadvertently produces a security dilemma, which forces nearly all states to maintain military capabilities or to be prepared to pay the price for their weakness.

The article introduces measures of both military power and militarization. The former is based on a combination of qualitative and quantitative dimensions, including the amount of money devoted to defense and the number of active soldiers. The latter is derived from an earlier concept, introduced by Stanislav Andreski, of a military participation ratio (percentage of people under arms). This measure of societal militarization is supplemented with a dimension of economic militarization (military expenditures as a share of GDP).

The world's power distribution, measured by the first indicator, changed dramatically at the beginning of the 1990s. This change, from a bipolar to a (limited) unipolar distribution was reflected in a significant, but at the global scale only ephemeral, decrease in global

military power. The process of the reduction of the United States' unipolarity, accompanied by an increase in overall world military power, leads to the conclusion that military power continues to be an important dimension of the power struggle between states. Another point derived from this observation is the simple confirmation of the realistic prediction that unipolarity will never be appreciated by important players within the international arena.

An important goal of the article was to test whether, as predicted by Huntington, civilization-based regions have emerged as a new type of integrated actors in international politics. The key hypothesis designed to test this thesis has two parts. First, a concentration of military power in the hands of the strongest state in a given region must take place. Second, there must be a visible differentiation of militarization between stronger and weaker states. Only when weaker states in a region have a significantly lower level of militarization than stronger states, can we assume that stronger states are no longer perceived as existential threats. Empirical results, however, indicate that only the West has met the above mentioned criteria of an integrated region. In other regions, the basic precondition of differentiation of militarization level, indicating the disappearance of direct threats within the region, has not yet emerged. Only the Chinese region has a power distribution that could legitimately provide a basis for future integration. At the same time, the high degree of militarization of some minor states within the Chinese region clearly indicates that security dilemmas will continue to play an important role within the region. Future development of this will depend on the United States' interest in balancing China's increasing military power, since the possible formation of a Chinese hegemonic region would elevate China to the position of peer competitor to the USA. For better or worse, military power is not only an important power dimension, it is indeed a promising geopolitical indicator and, as such, it should not escape the attention of the Czech geographic community.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: kofron@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 14. 3. 2010; do tisku bylo přijato 29. 4. 2011.

Citační vzor:

KOFRON, J. (2011): Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války. *Geografie*, 116, č. 3, s. 256–275.